

BİR ZARİF ÂŞİK: RUSÇUKLU ZARİFİ VE DİVÂNİ

Hüseyin GÖNEL*

*Erişdi vasl-ı cânâna yetişdi sırr-ı Sübhâna
Bugün câmi'-i irfâna Zarîf âşık imâm oldu
(Zarîfî 468/5)*

ÖZET

Kaynaklarda ismi Zarîfî Baba, Zarîfî Ömer Efendi, Zarîfî Baba Ömer Efendi, Şeyh Ömer Zarîfî Efendi, Ömer Baba şeklinde geçen Zarîfî XVIII.yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir divan şairidir. Edebiyat tarihimizde Zarîfî mahlasını kullanan altı şair daha vardır. Bunlardan beşi kendinden önce yaşamış, biri ise çağdaşıdır. Zarîfî, bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Rusçuk'ta doğmuş ve M.1795 tarihinde aynı yerde vefat etmiştir. *Sa'diye* tarikatı şeyhlerinden olup ârifâne şiirler yazmıştır. *Pendnâme* şairi olarak bilinen Zarîfî'nin biyografik kaynaklarda ayrıca *Dîvân* sahibi olduğu kayıtlıdır. Fakat bugüne kadar divanının kaybolduğu ya da diğer bir ifadeyle ehil olmayanların elinde zamana yenik düştüğü biliniyordu. Araştırmalarımız sonucunda İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T 3863 numarada kayıtlı yazmanın Rusçuklu Zarîfî'nin *Dîvânı* olduğunu tespit ettik. Şairin kendisi de hattat olmakla beraber elimizdeki nüsha müellif nüshası değildir. Muhtemelen es-Seyyid İbrahim el-Rodosî adında biri tarafından istinsah edilmiş olan divan mürettep bir divandır fakat mürettep bir divanın bütün unsurlarına sahip değildir. Kasideler bölümü diyebileceğimiz ilk kısımda 31, gazeller bölümünde ise 536 şiir vardır. Kasideler Allah, Peygamber ve din büyüklerine yazılmışlardır. Bunun dışında herhangi bir devlet büyüğüne yazılmış şiir mevcut değildir. Gazeller bölümünde “elif”(ل)ten “ye” (ي) harfine kadar bütün harflerde şiir vardır. Divanda kullanılan nazım şekilleri mesnevi, kaside, gazel, murabba ve muhammes olmak üzere beş çeşittir. Zarîfî'nin şiirleri dinî-tasavvufî içerikli olmakla beraber klasik ve hikemî üslubun izleri de görülür. Sade ve anlaşılır bir dil kullanan şair atasözleri ve deyimlere de sıklıkla başvurur. Yer yer *Pendnâme* üslubunun yansımaları görülür. Divan tarafımızdan yayına hazırlanmış ve bu makaleyle tanıtılmıştır. Hakkında kısıtlı bilgiler bulunan Zarîfî'nin hayatı ve edebî yönü bu yazı vasıtasıyla ilim âleminin istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zarîfî, Rusçuklu Zarîfî *Dîvânı*, Zarîfî Baba Ömer Efendi, *Pendnâme*

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek:
huseyingonel@yahoo.com

AN ELEGANT LOVER: RUSCUKLU ZARIFI AND HIS DIVAN

ABSTRACT

Zarîfî, who is mentioned as Zarîfî Baba, Zarîfî Ömer Efendi, Zarîfî Baba Ömer Efendi, Şeyh Ömer Zarîfî Efendi, Ömer Baba in the sources, was a 18th century Divan poet. In the history of literature, there are six more poets other than Zarîfî who used the same nickname. Five of them lived before him while one of them is his contemporary. He was born in Ruse (Pyce), within the borders of Bulgaria today, and died in 1795 in the same place. As a Sheikh of the *Sa'diye* cult he wrote ârifane poems. Zarîfî, who is also known as a *Pendnâme* poet, is recorded in biographic sources to have a *Divan*. However, it was believed either to have defeated by time or lost. As a result of our researches, we discovered that the writing with the T 3863 registration number in Istanbul University Library is actually the *Divan of Ruscuklu Zarîfî*. Although the poet himself is a calligrapher, the so-called edition is not his own calligraphy. The *Divan*, copied by Es-Seyyid İbrahim el-Rodosî is a re-arranged one. However, it does not contain all the components of a well-structured *Divan*. There are 31 poems in the first part which we call *Kaside*, and there are 536 poems in the *Gazels* section. The *Kasides* are addressed to God, the Prophets and the Saints. There are no poems addressing to any statesmen. There are poems in each letter in the alphabet from aleph (ا) to the last letter of the Arabic alphabet 'y' (ي). There are five types of verses in *Divan* such as *Mesnevi*, *Kaside*, *Gazel*, *Murabba* and *Muhammes*. Although Zarîfî's poems are mainly Sufistic, the reflections of classical and hikemi style are also visible. The poet, who uses a simple and comprehensible language, also employs idioms and proverbs in his works. The reflections of *Pendnâme* style are also evident in his works. The *Divan* was prepared for publication and it came to light by being introduced broadly in this article. The life and literary biography of Zarîfî, about whom there are very limited language, are revealed to the benefit of academics through this paper.

Key Words: Zarifi, Ruscuklu Zarifi's Divan, Zarifi Baba Ömer Efendi, Pendname

GİRİŞ

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıla önceki yüzyıldan kalan siyasî, askerî ve yer yer toplumsal istikrarsızlıklarla birlikte girmiştir. İsyanlar, kaybedilen savaşlar ve topraklar devlet otoritesini sarsarken bazı askerî başarılar ve sosyal düzenlemeler kısa süreli de olsa devlet düzeninin sağlanmasına vesile olmuştur. Siyasî ve sosyal alanda birçok sorunun yaşandığı XVIII.yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti batı karşısında tutunabilme ve devlet içinde istikrar arayışlarının mücadelesini vermiştir (Şentürk ve Kartal, 2010: 484-489). XVIII.yüzyılda siyasî, iktisadî ve sosyal hayatta kendini gösteren olumsuzlukların aksine bilim, kültür ve edebiyatta önceki asrın birikimleri sayesinde gelişme süreci devam etmiştir. “Şiir ve şair asrı” olarak tarif edilen bu yüzyıl klasik edebiyatın şair kadrosu bakımından en kalabalık dönemi kabul edilir (Şentürk ve Kartal, 2010: 489-490).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Osmanlı kültür coğrafyasında Balkan şehirlerinin önemli bir yeri vardır. Her biri birer kültür merkezi hüviyetinde karşımıza çıkan bu şehirler birçok şairin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bunlardan biri de Zarîfi'nin şehri olan Rusçuk'tur.

Bulgaristan'ın tarihi bir şehri olan Rusçuk, bugün bir endüstri ve kültür merkezidir. Tuna Nehri'nin sağ yakasında kurulu olan Rusçuk, 1393-1878 yılları arasında tipik bir Osmanlı şehrine dönüşmüştür. Tuna vilayetinin merkezi olan şehir, özellikle XIX.yüzyılda cereyan eden Osmanlı-Rus savaşlarında defalarca bombalanmış ve yıkılmıştır. Rusçuk, Osmanlı idaresinin son yıllarında Rumeli'nin en hızlı gelişen merkezlerinden biri olmuştur (Kiel, 2008: 246). Kültürel hayattaki canlılık Rusçuklu şair ve yazarların yetişmesine de zemin hazırlamıştır. Kaynaklara göre Rusçuklu şairler, Nev'î-zâde Atâyi'nin büyük babası Alî (ö.1543), tezkireci Beyânî (1595), kâtip Emânî (ö.1592), Fazlî (1841 – 1911-12), Fethî (1804-05 – 1857), Hâfız, Halîl (ö.1721), Resâ (1800-01 – 1852) ve Zarîfi (ö.1795)'dir (Kiel, 2008: 249; Kılıç ve Bülbül, 2007: 49-66).

Bugünkü Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Rusçuk'ta doğan Zarîfi, XVIII.yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Zarîfi daha çok tasavvufi ve ahlakî öğretilere yer verdiği Pendnâme adlı mesnevisiyle bilinmektedir. Şair, Sa'diye tarikatına¹ girip şeyhlik makamına kadar yükselmiş, aynı zamanda Zarîfi mahlasıyla şiirler yazmıştır. Edebiyatımızda Zarîfi mahlasını kullanan birkaç şair daha vardır.²

Şeyh Ömer Zarîfi Efendi³

Kaynaklarda Zarîfi Baba, Zarîfi Ömer Efendi, Zarîfi Baba Ömer Efendi, Şeyh Ömer Zarîfi Efendi, Ömer Baba şeklinde geçen isimlerden anlaşıldığına göre Zarîfi'nin asıl adı Ömer'dir. Bu yüzden hem ismini hem de makamını belirtmesi bakımından bu bölümde başlık olarak **Şeyh Ömer Zarîfi Efendi** ibaresini kullanmayı uygun bulduk. Bununla birlikte yazılarımızın tamamında divanı **Rusçuklu Zarîfi Dîvânı**⁴ veya **Zarîfi Dîvânı**, şairi de sadece mahlasıyla **Zarîfi** şeklinde anılacaktır.

¹ Sa'deddîn Cibâvî (ö. M.1180)'ye nisbet edilen tarikatın adıdır. (bk. Yücer, 2008a: 387-388) Şam merkez olmak üzere Humus, Halep, Akka, Nablus, Sayda ve bu şehirlere bağlı köylerde yaygınlık kazanan tarikatın ilk dönemleri hakkında yeterli bilgi yoktur. XVIII.yüzyıldan sonra İstanbul ve Balkanlarda yaygınlık kazanmıştır. Sa'diye'nin Anadolu'ya ne zaman girdiği bilinmemekle beraber tarikatın Vefâiyye kolunun pîri Ebu'l-Vefâ İbrâhim b. Yûsuf eş-Şâmî (ö. M.1756) tarafından İstanbul'a getirildiği ve faaliyet gösterdiği nakledilmektedir. Kısa sürede İstanbul'da 32 Sa'dî tekkesi açılmıştır. Sa'diye tarikatı Balkanlarda İškodralı Süleyman Aczî Baba'nın (1738) lakabına nisbet edilen Aciziyye kolu vasıtasıyla yayılmıştır. Aczî Baba, Ebu'l-Vefâ eş-Şâmî'den hilafet aldıktan sonra doğum yeri olan Prizren'e yerleşmiş ve kurduğu tekke, tarikatın Balkanlardaki âsîtânesi kabul edilmiştir. Sa'diye tarikatı Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Sırbistan ve Bulgaristan olmak üzere Balkanlarda yayılmıştır (Yücer: 2008b: 410-413).

² Edebiyat tarihimizde "Tezkirelere göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü" ve "Tuhfe-i Naili"ye göre dördü 16.yüzyıl, biri 17.yüzyıl ve ikisi 18.yüzyıl olmak üzere Zarîfi mahlaslı yedi divan şairi vardır:

1. Zarîfi: Zarîfi Çelebi, Göynüklüdür. Sultan II. Bayezid (1481-1512) devri şairidir. Uzun bir ömür sürdüğü ve şiir tarzının ilk dönem şairlerine benzediği nakledilir.
2. Zarîfi: Vidin'de doğdu. Kaynaklara göre yetenekli bir gençtir. Öğrenciyken II.Bayezid devrinin sonlarında vefat etmiştir.
3. Zarîfi: Şeyh Hasan Zarîfi Efendi. Serezlidir. Rumeli Hisarında Tursun Dede, Ali Baba veya Ali Paşa Tekkesi şeyhidir. 1569 tarihinde vefat etmiş ve Hisar civarında medfundur.
4. Zarîfi: Mehmed Zarîfi Efendi, Defterdar, 16.yüzyıl şairidir.
5. Zarîfi: Zarîfi Çelebi, Çorluludur. Sultan I. Ahmed (1603-1617) devri şairidir. Behiştî'nin öğrencisidir.
6. Zarîfi: 1773 tarihli bir tarih kaydı dışında hakkında bilgi yoktur.
7. Zarîfi: Zarîfi Ömer Efendi, Rusçukludur. M.1795 tarihinde vefat etmiştir. (Mehmet Nâil Tuman, 2001: 597-598; İpekten vd, 1988: 545-546). Bu çalışmanın konusu olan şairdir.

³ Zarîfi hakkında yazılan bu bölümde yazının bütünlüğünü bozmamak için kullanılan kaynaklar aşağıda verilmiştir (Arslan, 1994: 5; İpekten vd, 1988: 545; Fatin, ty: 255; Mehmet Nâil Tuman, 2001: 597; Bursalı Mehmet Tahir, 2000: 109; Mehmed Süreyya, 1996: 297).

⁴ Divan tarafımızdan yayına hazırlanmıştır (Gönel, 2013). Bu yazıda şiir numaraları Rusçuklu Zarîfi Divânı'na göre verilmiştir.

Turkish Studies

Şairin mahlası **Zarîfî**'dir. Fakat şair divanında mahlasını bazen vezin gereği **Zarîf** şeklinde bazen de **Âşık Zarîf** veya **Âşık Zarîfî** olarak kullanmıştır.

Zarîfî, kaynakların ittifakıyla Rusçuk'ta doğmuştur. Doğum tarihine dair bir bilgi elde yoktur. Ailesi, eğitim hayatı veya memuriyeti hakkında da herhangi bir malumata sahip değiliz. Yalnız divanında geçen iki şiirinden yola çıkarak bir sülalesi ve kardeşlerinin olduğu, evli ve "çifte kuzular" ifadesinden en az iki çocuğu olduğunu söyleyebiliriz. Kendi ölümünü hayalen anlattığı İcmâl-i Mevt başlıklı şiirinde öldüğünde kavim kardeş toplanıp yas tutacağını ve çocuklarının ağlayacağını dile getirmiştir:

Kavm u kardaş başım üzre cem' olup feryâd ede
Yas [u] mâtem eyleyüben üstüme efgân ola

Yavrularım zâr [u] giryân çıkıp efgân ederek
Ağlaşıp ardımca çifte kuzular nâlân ola

K.29/5,12

Ayrıca divanın son bölümünde yer alan bir şiirinde "yola bakar kuzularım" ifadesiyle anlatılmak istenen çocukları olmalıdır:

Aceb serde yazılarım
Cigerde var sızılarım
Yola bakar kuzularım
Bizim Allâhımız vardır

Ek. 1/11

Zarîfî Dîvânı'nın sonlarında yer alan bir şiir dikkat çekicidir. Şiir "Zarîfî Efendiye bazı münkirân-ı münâfikûn bühtân ile nefy eyledikde demişdir" başlığını taşımaktadır⁵. Şiirin başlığından ve içeriğinden anlaşıldığına göre Zarîfî bir iftiraya maruz kalmış ve bu iftira sonucunda haksızlığa uğrayarak bulunduğu şehirden çıkarılmıştır. Ailesi ve dostları üzülrken düşmanları sevinmiştir. Fakat Zarîfî kendisine atılan iftirayı ve yapılan haksızlığı içine sindirememiştir. Kendisini gücü elinde bulunduranlara kötöleyenlere, onu memleketinden çıkaranlara karşı "bizim Allâhımız vardır" diyerek bu haksızlığı dile getirmiştir. Zarîfî, uğradığı iftira karşısında, onu çekemeyen ve düşmanlık yapanlara karşı tek dayanağının Allah olduğunu ve bir gün iftira edenlerin karşılığını bulacağını söyler:

Eyâ zâgi eyâ kerkes
Bizim Allâhımız vardır
Bizi sen sanma kim bî-kes
Bizim Allâhımız vardır

Bugün terk eyledik şehri
İçüben hasret-i zehri
Sana da erişir kahrı
Bizim Allâhımız vardır

Olupdur dostlarım giryân
Nice düşmenlerim şâdân
Kamuya eyleyen ihsân
Bizim Allâhımız vardır

⁵ Bu ifade, başlığın müstensih veya bir başkası tarafından sonradan konulmuş olabileceğini düşündürmektedir.

Bu bir sırdır ‘akıl almaz
Hased dahi bizi çalmaz
Sana da etdigin kalmaz
Bizim Allâhımız vardır

Eyâ münkir eyâ düşmân
Edersiz bizlere bühtân
Buna râzı mıdır Sübhân
Bizim Allâhımız vardır

Ko olalım mezelletde
Kerîmdir Hak nihâyetde
Varırız yine elbetde
Bizim Allâhımız vardır

Hüdâ’nın yakdığı sönmez
Hümâ degme sere konmaz
Felek hep bir karâr dönmez
Bizim Allâhımız vardır

Cefâsı çok cihândır bu
Okur atar kemândır bu
Döner devr-i zamândır bu
Bizim Allâhımız vardır

Oda Hak yandıra bir gün
Zehrile kandıra bir gün
Ocağın söndüre bir gün
Bizim Allâhımız vardır

Cânında açıla yâre
Bulunmaya ana çâre
Yanarsın ‘âkıbet nâre
Bizim Allâhımız vardır

Dilerem doyma yaşına
Zehir katıla aşına
Kıyâmet kopa başına
Bizim Allâhımız vardır

Ek. 1/1-3, 8-10, 12-16

Aynı ifade tarzı ikinci şiirde de devam etmektedir. Kanaatimizce kendisine iftira atıp kötülük yapanlara seslenmektedir. “Buna çarkıfelek derler, talih bugün sana yarın banadır. Allah Kâdir’dir, devlet kuşu başıma elbet konar. Döktüğüm gözyaşları seni batırıp ocağını da söndürür”, diyerek intikamının alınacağı inancını dile getirir. Bu inancın temelinde mazlum olduğu ve ahının yerde kalmayacağı düşüncesi vardır:

Buna çerh-i felek derler bize elbet döner bir gün
Senin de şem‘-i maksûdun zevâl erip söner bir gün

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Hüdâ Kâdir murâdımca bu çerhi döndürür bir gün
Hümâ-yı devleti elbet serime kondurur bir gün

Benim bu derd-i âhımla gece gündüz gözüm yaşı
Seni gark eyleyip âhir ocagın söndürür bir gün

Ek. 2/1-3

Aşağıdaki beyitte ise Zarîfî kendisiyle uğraşan kişi veya kişileri açık bir şekilde tahkir etmektedir:

Terbiye etmege kâdir olamadım çün ben seni
Âdem olmağa murâdın terbiye et sen seni

Ek. 3/1

Yukarıdaki beyitlerden anlaşıldığına göre Zarîfî'nin sevenleri yanında düşmanları da vardır. Sebebini ve niteliğini bilemediğimiz bir iftiraya uğramış ve bulunduğu şehirden çıkarılmıştır. Bu durumun hayatının hangi döneminde olduğu ve ne kadar sürdüğü bizce meçhuldür. Fakat Rusçuk'ta vefatının söylediği şey, bu iftiranın hakikatının anlaşıldığı ve geri döndüğüdür. Divanında bu konuya dair başkaca bir ipucu yoktur.

Zarîfî, devrin saygı duyulan tasavvuf büyüklerindedir. Nasıl bir eğitim sürecinden geçtiği, kimlerden ders aldığı bilinmemektedir. Fakat yeni araştırmalarla hayatına dair bilgilerin ortaya çıkması muhtemeldir. Eserlerinden yola çıkarak bu konuda söyleyebileceklerimiz şimdilik sınırlıdır. Eserleri, tasavvufî konuları sadelikle işlemesi, dile hâkimiyeti, şiir bilgisi kendini bu konuda yetiştirdiğini göstermektedir. Tekke geleneği içinde belli aşamalardan geçerek irfânî bir eğitim aldığı da söylenebilir. Aşağıdaki murabbanın vasıta mısraı "Hocam seni kande bulam"dır. Herhangi bir ismin verilmediği şiirin muhatabı yüksek ihtimalle Zarîfî'nin hocalarından biridir:

Lutf et göster cemâlini
Hocam seni kande bulam
'Arz et cevher-i kemâlini
Hocam seni kande bulam

Hasretinle mahzûn oldum
Yaş dökmeden ceyhûn oldum
Taga düşüp Mecnûn oldum
Hocam seni kande bulam

Düşdüm bana sungıl elin
Kaldır göster vuslat yolun
Çog aglatdın güldür kulun
Hocam seni kande bulam

Açılmakda verd-i handân
Bülbüller etmede efgân
Dünyâ oldu bana zindân
Hocam seni kande bulam

'Âşık Zarîfî'nem bende
'Aşkın yolunda efkende

Turkish Studies

Rahm eyle ol derdmende
Hocam seni kande bulam

278/1-5

Zarîfî'nin hüsn-i hattla meşgul olduğu ve birçok Kur'an nüshası yazdığı rivayet edilmektedir. İstinsah ettiği mushaf-ı şeriflere dair bir bilgi henüz ele geçmemiştir. Mesleği ve geçimi hakkında herhangi bir malumata sahip olmamakla beraber iyi bir hattat olduğu gerçeğinden yola çıkarak Zarîfî'nin geçiminin bir kısmını hattatlıkla sağladığı tahmin edilebilir.

Zarîfî, şeyhlik makamında iken 1795 yılında vefat etmiştir. Rusçuk'ta Bey Mezarlığı karşısındaki Tonbul Camiinin haziresindeki bir türbeye defnedilmiştir.⁶

Eserleri

Zarîfî'nin en çok bilinen eseri Pendnâme'dir. Eserde tasavvufî, ahlakî öğretiler 135 başlık altında verilmiştir. Eser, tasavvufta hoşgörü, insan ilişkileri ve insanın Allah'a karşı sorumluluğuna dair hususları adab-ı muaşeret de diyebileceğimiz bir tarzda anlatan 1071 beyitlik bir mesnevidir. Eserin sonunda 103 beyitlik farklı ölçü ile yazılmış "Tasavvufnâme-i Zarîfî" isimli bir mesnevi daha vardır. Eser yazıldığı dönemden itibaren kabul görmüş ve birçok defa basılmıştır (Arslan, 2004: 3, 7).

Turgut Koçoğlu tarafından yapılan araştırmada Zarîfî'nin kaynaklarda belirtilen iki eseri (Pendnâme ve Divan) dışında 7 eseri daha olduğu ifade edilmektedir. Bunlar yukarıda ismi geçen Tasavvufnâme⁷, Kitâb-ı İ'tikâd, Hikâye-i Kan Kalesi, Beyân-ı Ser-encâm, Kıyasü'l-Enbiyâ, İstilahât-ı Meşâyih⁸ tır (Koçoğlu, 2012: 1756).

Zarîfî Dîvânı

Biyografi kaynaklarında Zarîfî'nin bir divanı olduğu kayıtlıdır. Fakat bu divanın kaybolduğu veya diğer bir ifadeyle ehil olmayanların elinde zamana yenik düştüğü ifade edilmektedir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki esere ulaştık.

Kataloglarda Zarîfî'ye ait iki divan nüshası görülmektedir. Bunlardan biri tamdır; diğeri ise eksiktir, "te" harfinin ortalarında bitmektedir. Tam olan nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T 3863 numarada kayıtlıdır. Karton kapaklı, orta kalınlıkta nohudî kağıt üzerine 11 satır, ta'lik yazı vardır. 156x107mm boyutunda ve 202 varaktır. Madde başları, şiirlerin ilk birkaç kelimesi ve mahlaslar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Baş: Ey Hüdâ-yı Ferd u Hayy-i zü'l-celâl
Evvel u Âhir çü sensin bî-zevâl

Sonu: İlâhi bu makâmı sen sa'îd eyle
Gelip bunda dinleyeni cehennemden ba'îd eyle

Eser "Amîn sümme amîn" ifadesiyle son bulmaktadır. Nüshanın son sayfasında bazı notlar vardır. Bu notlar muhtemelen müstensih tarafından alınmıştır. Yazı karakteri bakımından benzerlik arz eden notlarda Sultan II. Mahmud'un vefatı, Sultan Abdülmecîd'in cülûsu ve Eyüp Sultan'da

⁶ Burası Bulgaristan'da 1985 tarihine kadar süren komünist rejimin İslam karşıtı çalışmaları sonucu ortadan kaldırılmıştır (Kiel, 2008: 249).

⁷ "Tasavvufnâme-i Zarîfî" adıyla yayınlanmıştır. Bk. Arslan, 1994.

⁸ "İstilahât-ı Meşâyih" yayınlanmıştır. Bk. Koçoğlu, 2012.

kılıç kuşanması 1255 tarihiyle kaydedilmiştir. Bu durumda yazma 1839 tarihinden önceki bir dönemde istinsah edilmiştir. Müstensih muhtemelen es-Seyyid İbrahim el-Rodosî'dir.

İkinci nüsha ise içinde beş eserin yer aldığı bir mecmuadadır. Mecmuada sırasıyla Dîvân-ı Zarîfî, Dürr-i Mekkûn, İstihrâc-nâme, Risâle-i Ehâdis, Risâle fî Evrâdi's-Şerîfe adlı eserler vardır. Zarîfî Dîvânı 1b-22b arasında yer almaktadır. 228x165mm-155x90mm boyutlarında, sütun başlıklı filigranlı kağıd, 19 satır, nesih kırmızı yazı kullanılmıştır. Başından "te" harfine kadar olan şiirler İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki nüshayla birebir aynıdır.

Baş: Ey Hüdâ-yı Ferd u Hayy-i zü'l-celâl
Evvel u Âhir çü sensin bî-zevâl

Sonu: Günâh-kâr âsîyim bir yüzü kara
Şefâ'at yâ Resulallâh şefâ'at

Konya nüshasında son beyitten sonra boş sayfalar vardır. Büyük ihtimalle müstensih divanın tamamını yazmak istemiş fakat bilinmeyen bir sebeple buna muvaffak olamamıştır.

Neşre esas aldığımız İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan ve kırmızı mürekkeple yazılı "Dîvân-ı Zarîfî be-Târîk-ı Sa'dî" başlığıyla başlayan nüshada kasideler bölümü diyebileceğimiz ilk kısımda 31 şiir vardır. Bunlardan ilki başlıksız ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir tevhid şiiridir. Ardından yine mesnevi nazım şekliyle yazılmış Mûnâcât-ı Bârî, Medh-i Resûl, Medhü'n-Nebî olmak üzere 3 şiir gelmektedir. Bir şiir gazel tarzında, 11'i murabba nazım şekliyle, diğer 16'sı kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Hazreti Peygamber, Dört halife, On iki imam, Sa'deddîn Cibâvî, Kerbelâ şehitlerine yazılan kasidelerin dışında herhangi bir şahsa yapılmış bir medhiye veya sunulmuş bir kaside mevcut değildir. Bu durum şairin şeyh kimliğinden kaynaklanıyor olmalıdır. Diğer şiirleri Mûnâcât-ı Zarîfî, Tevhid-i Şükûfât, Makâlât-ı Âlem-i Dil, Vâridât-ı Esrâr-ı Dil, Kaside-i Ahvâl-i Cihân Vâridât-ı Hikmet-i Yezdân, Vâridât-ı İrfânî, Vâridât-ı Abdâlâne, Vâridât-ı Şeyhâne, Vâridât-ı Ârifâne, Su'âl-i Dolab, Cevâb-ı Dolab, Bülbüliyye Faslı, Faslı Pervâne, Nevrûziyye Faslı Bahariyye, Kaside-i Pendiyye, İcmâl-i Mevt başlıklarını taşımaktadır.

Zarîfî Dîvânı'nda gazeller bölümüne her harften olmak üzere 536 şiir vardır. Bunlardan 168 tanesi murabba⁹ nazım şekliyle yazılmıştır. Şiirlerin dağılımı: (1-19), (ب-11), (ت-25), (ث-3), (ج-19), (ح-1), (خ-3), (د-9), (ذ-2), (ر-57), (ز-20), (س-2), (ش-8), (ص-1), (ض-5), (ط-2), (ظ-2), (ع-2), (غ-3), (ف-4), (ق-17), (ك-24), (ل-33), (م-44), (ن-57), (و-11), (ه-83), (ی-78) şeklindedir. Gazellerden sonra "Zarîfî Efendiye bazı münkirân-ı münâfikûn bühtân ile nefy eyledikde demişdir" başlıklı murabba nazım şekliyle yazılmış bir şiir ile üç beyitlik tamamlanmamış(?) bir gazel ve iki müfred vardır ki birlikte beş beyit olarak yazılmışlardır. Şiiri ve beyitleri aynı başlık altında birden dörde kadar numaralandırdık.

Zarîfî Dîvânı'nda hem aruz vezni hem hece vezni kullanılmıştır. Şiirlerin 151'i hece ölçüsü ile, 420'si aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Aruzla yazılan şiirlerde imâleye sık rastlanmakla beraber genel olarak Zarîfî'nin aruzu ustalıklı kullandığı görülmektedir. Divanda kullanılan kalıplar hezec bahrinden "mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün" (103), "mefâilün mefâilün feülün" (52), "mefâilün mefâilün" (33), "mefûlü mefâilü mefâilü feülün" (16); remel bahrinden "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" (162), "fâilâtün fâilâtün fâilün" (57)'dür. Hece vezniyle yazılan şiirlerde 5'li (16), 7'li (30), 8'li (33), 10'lu (10), 11'li (12), 14'lü (17) ve 16'lı (33) ölçüler kullanılmıştır.

⁹ Zarîfî Dîvânı'nda gazel gibi yazılmış fakat murabba olan 103 şiir vardır. Bu durum müstensihinin tercihi olmalıdır. Bu şiirleri murabba olarak kaydettik. Musammat gazel ve musammat kasideleri gazel nazım şekliyle koruduk. "Musammat Gazel ile Murabba İlişkisi", Kaside ile Murabba İlişkisi" ve "Murabba" için bk. Kurnaz ve Çeltik, 2010: 85-96, 139-140, 158-194.

Eserin sonunda “Sizden” başlığı altında tasavvuf büyüklerine yazılmış bir muhammes vardır.¹⁰ Nüşhanın sonunda, mahlas kullanılmadığı için Zarîfî’ye ait olup olmadığı hususunda tereddüt ettiğimiz “Na‘t-ı Şerîf ve Medh-i Resûl” ve “Medh-i Resûl” adlı iki şiir daha yer almaktadır¹¹. Ayrıca Na‘t-ı Şerîf başlıklı Arapça bir salât-ı şerîf vardır. Eser “İlâhi bu makâmı sen sa‘îd eyle, gelip bunda dinleyeni cehennemden ba‘îd eyle, Amîn sümme amîn” ibaresiyle sona ermektedir. Bu haliyle divan kaside, gazel, murabba ve muhammesten ibaret 571 şiirden oluşmaktadır.

Gazeliyat bölümünde Yunus Emre, Sa‘deddîn Cibâvî, Muhyiddîn Arabî, Molla Hünkâr (Mevlânâ Celaleddîn Rûmî), Şeyh Nakşî, Timur Baba, Üçler Kutb-ı Âlem Vezirler ile, Şeyh-i ‘Îzâm ve Evliyâ-i Kirâm için murabba nazım şekliyle yazılmış şiirler vardır.¹² Ayrıca divanda vasita mısraı Abdülkadir Geylânî, Ahmed Rıfâî ve Ahmed Bedevî olan üç murabba vardır.¹³ Bu isimlerin dışında birçok tasavvuf büyüğünün ismi değişik vesilelerle söz konusu edilmektedir.

Divanın sonunda yer alan “Sizden” başlıklı muhammes muhtasar bir isimler sözlüğü gibidir. Veysel Karânî, Muhyiddîn Arabî, Monlâ Hünkâr (Mevlânâ), Ahmed Bedevî, Sultân Murâd, Hâcî Bektaş-ı Velî, Yûnus Emrem, Abdülkâdir-i Geylânî, Sa‘deddîn Cibâvî, Emîr Sultân, Ahmed Rıfâ‘î, Akyazılı, Kızıl Velî, Veli Dede, Hâcî Bayrâm-ı Velî, Yazıcı-zâde Mehmed, Ahmed Bican, Şeyh Gülşenî, Gül Baba, Ma‘rûf-ı Kerhî, Şeyh Kâ‘imî, Gâ‘ibî, Nasreddîn Hoca, Şeyh Nakşîbendî, Abdal Mûsâ, Kaygusuz Abdal, Şeyh Şâzelî, Seyyid Gâzi, Eyyûb Sultân, İlyâs Efendi, Aziz Mahmûd Hüdâyî, Şeyh Mısrî, Şeyh Sezâyî, Şeyh Cüneyd, Hallâc-ı Mansûr, Seyyid Nesîmî, Şems-i Tebrîzî, Balı Begi, Behlûl-i Dâna, İbrâhîm Edhem, Eşref-zâde Rûmî, Şeyh Şiblî, Alî Koç Baba, Hızır Baba, Timur Baba, Şeyh Halvetî, Şeyh Bâcdârî, Yûsuf Efendi, Âşık Mûsâ, Erkirî-zâde olmak üzere tasavvuf büyükleri isimleriyle anılmaktadır:

Sizden erenler niyâzım
Maksûduma irgür beni
Himmat yardım oldu lâzım
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Hırkâyla tâcı giyeni
Meren mevlûd meskeni
Yemen’de Veyse’l-Karânî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Sensin ‘âşıklar habîbi
Dertli gönüller tabîbi
Şâm’da Muhyiddîn ‘Arabî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

¹⁰ Bu şiir 8’li hece ölçüsüyle yazılmış ve 52 bentten oluşan muhammes-i mütekerrirdir. Heceyle yazılan muhammesler hakkında bk. Erdoğan, 2002: 110-113.

¹¹ İfade ve dil bakımından Zarîfî’nin söyleyişi ile aynı özellikler gösteren bu iki şiirde mahlas kullanılmaması bu kanaati doğurmuştur. Çünkü Zarîfî diğer şiirlerinin tamamında mahlasını kullanmıştır. Ayrıca “Na‘t-ı Şerîf ve Medh-i Resûl” adlı şiirde geçen “Ricâ eder bunu senden / Bu kemter âşıkın şâkir” dizelerinde yer alan “şâkir” kelimesi bir mahlas izlenimi vermektedir.

¹² Bunlar divanda sırasıyla 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429 ve 458 numaralı şiirlerdir.

¹³ Bunlar 493, 516, 517 numaralı şiirlerdir.

Turkish Studies

Bülbül kılar gülşende zâr
 Yakıp vücûdun ‘aşk-ı nâr
 Konya’daki Monlâ Hünkâr
 Maksûduma irgür beni
 Göster yüzün görem seni

Âsitânı dervîş evi
 Kuvvetle metîn kavî
 Mısır’da Ahmed Bedevî
 Maksûduma irgür beni
 Göster yüzün görem seni

‘Aşkın ile oldum Ferhâd
 Aqlaram gülmez dil-i nâ-şâd
 Busa’daki Sultân Murâd
 Maksûduma irgür beni
 Göster yüzün görem seni

Kerâmetle ey karındaş
 Yürüdüpdür tag_ile taş
 Engüri’de Hâcî Bektaş
 Maksûduma irgür beni
 Göster yüzün görem seni

Sensin bu gönlüme hem-dem
 Onulmaz yârama merhem
 Yâ Hazret-i Yûnus Emrem
 Maksûduma irgür beni
 Göster yüzün görem seni

‘Âlem kapında gedâdır
 ‘Aşkın ile mübtelâdır
 Bagdâd’da Şeyh ‘Abdülkâdir
 Maksûduma irgür beni
 Göster yüzün görem seni

Sensin Hakk’ın kudret eli
 Hem mahzen-i sırr-ı ‘Âli
 Cibâ’da Sa‘deddîn velî
 Maksûduma irgür beni
 Göster yüzün görem seni

Hasretinle gözüm giryân
 Yanar cismim gönül sûzân
 Burusa’daki Emîr Sultân
 Maksûduma irgür beni
 Göster yüzün görem seni

Şems-i hakîkat şu‘â’ı
 Biz zerreler aña dâ’î

Turkish Studies

Basrâ'da Ahmed Rıfâ'î
Maksûduma ırgür beni
Göster yüzün görem seni

Kıl mesrûr şâzili
Erenler içre nâzili
Balçık'daki Akyazılı
Maksûduma ırgür beni
Göster yüzün görem seni

'Âşıklar der sana belî
Ey sâdık gerçek velî
Kırcalı'de Kızıl Velî
Maksûduma ırgür beni
Göster yüzün görem seni

Gönül bilmez kande gide
Yüzün görüp sözün şide
Cezâyir'de Veli Dede
Maksûduma ırgür beni
Göster yüzün görem seni

Bî-karâram subhile şâm
Sâ'im-i hicr oldum nâ-kâm
Engüri'de Hacı Bayrâm
Maksûduma ırgür beni
Göster yüzün görem seni

Her kelâmı bürhân sened
'İlm-i fazl ile bî-menend
Gelibolu'da Şeyh Mehmed
Maksûduma ırgür beni
Göster yüzün görem seni

Bülbül kılar seher efgân
Maksûdudur gül-i handân
Kardâşı Ahmed Bicân
Maksûduma ırgür beni
Göster yüzün görem seni

Arzû eder cânım seni
Red etme bâbından beni
Mısır'da Şeyh Gülşenî
Maksûduma ırgür beni
Göster yüzün görem seni

Aglar gönül her dâ'imâ
Bülbül gibi kılar nevâ
Budın şehrinde Gül Baba

Turkish Studies

Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Ma'lûm eden sırr-ı çerhi
Fasl-ı bâb-ı metîn şerhi
Bagdâd'da Şeyh Ma'rûf Kerhî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Terk eyleyendir tâ'imi
Şeb kâ'im gündüz sâ'imi
Özeren'inde Şeyh Kâ'imî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Oldur erenler nâ'ibi
Ulu kerâmet sâhibi
Bosnasarây'ında Gâ'ibî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

'Âşıkâna muhibb-i ma'în
Evliyâ-i muhakkıkîn
Akşehir'deki Nasrüddîn
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Bu 'aşk bize Hakk'ın bahşı
Yamanları eder yahşi
Akkirman'da Şeyh Nakşî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Cümle 'âlem subh u mesâ
Vasfın okur bay [u] gedâ
Mesiri'deki Abdal Mûsâ
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Virdimizdir ism-i celâl
Lutf et bize göster cemâl
Mısır'da Kaygusuz Abdal
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Gönül levhinde yazılı
Velîler içre nâzili
Yemen'de Şeyh Şâzelî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Turkish Studies

Sana eylerler niyâzı
Evliyâlar ser-firâzı
Akşehir’de Seyyid Gâzi
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Sensin ‘aşıklara cânân
Gönüller derdine dermân
İslâmbol’da Eyyûb Sultân
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Kutbu’l-aktâb imiş kendi
‘Âlem olmuş derdmendi
Sakız’da İlyâs Efendi
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Kul eden şâh [u] gedâyı
Ser-te-ser cümle dünyâyı
Üsküdar’da Şeyh Hüdâyî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Kendüye râm eden ‘asrı
Merkadidir cennet kasrı
İlmi’de¹⁴ Şeyh Mısrî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Sana kıldım cân fedâyı
Esirge ben mübtelâyı
Edirne’de Şeyh Sezâyî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Dü ‘âlemde olan bî-kayd
Kâ’inâtı eyleyen sayd
Bagdâd’daki Şeyh Cüneyd
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Virdimizdir Allâh yâ Nûr
Himmatınle eyle mesrûr
Bagdâd’da Hallâc-ı Mansûr
Maksûduma irgür beni

¹⁴ Limni

Göster yüzün görem seni

Yoluna cân u tenimi
Kıldım fedâ zer ü sîmi
Haleb’de Seyyid Nesîmî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

‘Aşkınla oldum seher-hîz
Fedâ sana ser-i nâcîz
Bagdâd’daki Şems-i Tebrîz
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Reh-güzârın oldum hâki
Ref’ oldu gönlümün şekki
Semender’de Balı Begi
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Abdal-ı Hak ehl-i fenâ
Küllî esrâra âşinâ
Bagdâd’da Behlûl-i Dânâ
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Sunup Zarîff’ye bâde
Mest et dünyâda ‘ukbâda
İznik’deki Eşref-zâde
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Terk eyleyen hânümânı
Tâc u taht ile ‘üvânı
İbrâhîm Edhem Sultânı
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Cân [u] gönüldedir dadı
Sensin ‘âşıklar murâdı
Yâ Hazret-i Şeyh Bagdâdî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Hakîkat bâğının gülü
Dost gülşenin bülbulü
Bagdâd’daki Şeyh Şiblî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Turkish Studies

Dervîş oldum giydim ‘abâ
Terk eyledim zînet-i kabâ
Nigbolu’da ‘Alî Koç Baba
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Yüzler sürüp geldik saña
Himmetiniz hâzır ola
Ruscuk’daki Hızır Baba
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

‘Âşıkınam misl ü sabâ
Karârım yok subh u mesâ
Hezargrat’da Timur Baba
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Kılan mekân vahdeti
Halâyıkdan hem ‘uzleti
Ruscuk’daki Şeyh Halvetî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Bezleyleyen cümle varı
Erenlerin yâd-kârı
Ruscuk’daki Şeyh Bâcdârî
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

‘Ârifler[e] şâhmış kendi
‘Âlemde yokmuş menendi
Ruscuk’da Yûsuf Efendi
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Meczûb-ı Hak’mış sûretâ
Harâbâtî bir budelâ
Ruscuk’daki ‘Âşık Mûsâ
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Himmet eyle biz nâ-şâda
Erelim yüce murâda
Ruscuk’da Erkırı-zâde
Maksûduma irgür beni
Göster yüzün görem seni

Turkish Studies

Edebî Kişiliği

Divan şiiri geleneği içinde benimsediği üslup bakımından birbirinin takipçisi veya devamı olarak niteleyebileceğimiz şairler vardır. Şüphesiz kullanılan ortak malzeme gereği hemen her şairin şiiri klasik, hikemî, mahallî ve bazen de Sebki-Hindî'den izler taşıyabilir. Fakat ağırlık noktasını teşkil eden söyleyiş özelliği şairin hangi zümrenin temsilcileri birlikte anılacağında belirleyici olur. Zarîfî'nin şiirlerinde yer yer yukarıdaki üslup özelliklerinden renkler olsa da genel olarak dinî-tasavvufî içeriğin ağır bastığını görmekteyiz. Kuşkusuz bunda şairin şeyh kimliğinin önemli bir yeri vardır.

Gelenek içinde şairlerin birbirlerinden etkilendiklerinin somut delili yazdıkları nazireler veya terbi, tahmis vb. şiirlerdir. Divanında böyle bir örnek olmamakla beraber Zarîfî, şiirlerinin muhtevası ve verdiği mesajlar bakımından Yunus Emre ve Niyâzî-i Mısırî çizgisinde şiirler yazan bir şair olarak kabul edilebilir.

Zarîfî'nin şiirleri dinî-tasavvufî muhtevalıdır. Fakat onun şiirlerini içerik bakımından en iyi tanımlayan ifade "ârifâne"¹⁵ kelimesidir. Dinî ve tasavvufî kavramların kullanılması anlaşılmanın önünde bir engel teşkil etmez. Arapça ve Farsça kökenli kelimeler dinî-tasavvufî terminoloji ve divan şiiri geleneğinin kavram sınırlarını zorlamaz. Tamlamalar genellikle iki, bazen üç, nadiren de dört veya daha fazla kelimededen oluşur.

Zarîfî, genel olarak sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. İfadelerin her ne kadar tasavvufî kavramlar yer alsada bu durum anlaşılmayı güçleştiren bir etkiye sahip değildir. Bu yönüyle şair dili kullanmada oldukça başarılıdır. İlk okuyuşta kolay anlaşılır gibi görünen fakat kelimeler üzerinde düşündükçe anlamın derinleştiğine şahit olduğumuz bir yapı arz eder. Bununla birlikte özellikle ayet, hadis ve kaziyelerin doğrudan, tamamının veya bir bölümünün iktibasıyla ya da telmih yoluyla işaret edilmesi belli bir bilgi birikimini gerekli kılar.

Hayatının diğer aşamaları hakkında bilgi sahibi olmadığımız Zarîfî, Sa'diye tarikatı şeyhi olarak bilinmektedir. Bu durum onun edebî kişiliğinin oluşmasında mühim bir yere sahiptir. Zarîfî, gerek Sa'diye tarikatının kurucusu Sa'deddîn Cibâvî gerekse Sa'dilik erkânı vesilesiyle bu konuyu yeri geldikçe şiirlerinde işlemiştir. Divanında 5 şiir tamamen Sa'diler veya Sa'diye tarikatı üzerinedir.¹⁶ Aşağıda murabba nazım şekliyle yazılmış şiir Sa'diler hakkındadır:

Bezm-i vahdet câminı nûş eyledik
Mest-i 'aşkız biz gürûh-ı Sa'diyiz
Hâlet-i sahbâ ile cûş eyledik
Mest-i 'aşkız biz gürûh-ı Sa'diyiz

Egnimizde şol melâmet şalımız
Taşramızdan kimse bilmez hâlimiz
Ehl olana âşikâr ahvâlimiz
Mest-i 'aşkız biz gürûh-ı Sa'diyiz

Allâh adı virdimiz leyl ü nehâr
Gülşen içre bülbül eyler âh u zâr
Bizlere râm oldugu şîr ile mâr
Mest-i 'aşkız biz gürûh-ı Sa'diyiz

¹⁵ Bu tabir Mehmed Tahir'e aittir (2000: 109).

¹⁶ Bunlar 100, 143, 144, 362, 395 ve 425 numaralı şiirlerdir.

Dîdemizden akıdıp kan ile yaş
Dost yoluna veririz cân ile baş
Hiç gerekmez bizlere ‘akl-ı me’âş
Mest-i ‘aşkız biz gürûh-ı Sa’diyiz

Hâl-i ‘aşkı dâ’imâ biz söyleriz
Bahr-i ‘aşkı her nefesde boylarız
Mâl ü emlâki Zarîfî neyeleriz
Mest-i ‘aşkız biz gürûh-ı Sa’diyiz

143/1-5

Aynı şekilde vasıta mısraı “âşıklarız sa’dileriz” olan aşağıdaki şiir Sa’diye erkânı hakkındadır:

Sorarlar erkânımız
‘Âşıklarız Sa’dileriz
Destimizde çevgânımız
‘Âşıklarız Sa’dileriz

Pîrimizdir kutb-ı ‘âlem
Sultânımız şeyhü’l-ekrem
Sa’deddîn gavs-ı a’zam
‘Âşıklarız Sa’dileriz

Meydânına her kim gelir
Gönül maksûdunu bulur
Mestânemiz esrük olur
‘Âşıklarız Sa’dileriz

Câm-ı ‘aşkın nûş eyledik
Kendimiz bi-hûş eyledik
Deryâ gibi cûş eyledik
‘Âşıklarız Sa’dileriz

Yüzler sürüp âsitâna
Gelmişiz bu meydâna
Hiç bakmayız baş u câna
‘Âşıklarız Sa’dileriz

Bulmakda ‘aşkımız kemâl
Maksûdumuz ancak cemâl
Virdimizdir ism-i celâl
‘Âşıklarız Sa’dileriz

Her kim şarâbını içer
Dü ‘âlemden oldum geçer
Misâl-i hümâ yüksek uçar
‘Âşıklarız Sa’dileriz

Turkish Studies

Hakdır Zarîfî'nin sözü
 Kan yaş döker dâ'im gözü
 Âsitâna sürer yüzü
 'Âşıklarız Sa'dileriz

144/1-8

Zarîfî'nin Sa'dî oluşunun yanında divanında dikkat çeken bir husus da diğer tarikatlerle ilgili şiirlerin bulunmasıdır. "Mevleviyiz biz", "Halvetiyiz biz", "Kadrileriz", "Celvetiyiz Celvetî" ve "Bektaşiyiz Babaiyiz" gibi redifli şiirlerde¹⁷ Zarîfî bu tarikatlerin bir müntesibi edasındadır. Bu durumu şairin İslam'daki vahdet prensibine uygun bir düşünce yapısına sahip olduğuna yorabiliriz. Kavga ve çekişmeden ziyade birlik ve beraberlik tasavvufun ruhuna da uygundur. Haddizatında özellikle Balkan coğrafyasında tekkeler yüzyıllar boyu işlemiş ve zaman zaman da tarikatler arasında el değiştirmiştir. Dahası bazı tekkeler iki kolu buluşturduğu gibi o tekkelerdeki şeyh efendiler de aynı anda iki tarikatın pîri olarak vazifelerini yapmışlardır. Bugün dahi Balkanlarda bazı tekkelerde bu durumun örnekleri yaşamaktadır. Dolayısıyla Zarîfî'nin bahsi geçen şiirleri garipsenecek bir hüviyeti haiz değildir. Onun Sa'diliğine bir halel getirmez.

Divanda "Berâ-yı Hazret-i Şeyh Sa'deddîn Cibâvî" başlıklı murabba Zarîfî'nin Sa'deddîn Cibâvî'den imamet/icazet almasına dair içerik barındırmaktadır. Tekke geleneğinde el almak, el vermek, dolu sunmak, dolu içmek gibi ritüeller yaygındır. Bu bir rüya hali de degildir. Niteliğini ve niceliğini yalnız erbabının bildiği bir "hâl"dir. Aşağıdaki şiirinde Zarîfî bu hâli dile getirmektedir:

Kutb-ı 'âlem hazret-i pîrim benim
 Şeyh Sa'deddîn[i] gördüm bu gece
 Hâk-i pâyna fedâ cân u tenim
 Şeyh Sa'deddîn[i] gördüm bu gece

Göricek ben anda bir rû-yı celâl
 Heybetinden kalmadı ben de mecâl
 Sormadım müşkilimden bir su'âl
 Şeyh Sa'deddîn[i] gördüm bu gece

Ol celâli zâ'il oldu ey püser
 Hüsn-i lutf ile o dem kıldı nazar
 Bu fakîre hoş tebessümle bakar
 Şeyh Sa'deddîn[i] gördüm bu gece

Baňa teslîm etdi anda ey hümâm
 Hem tarîkat mîvesin verdi tamâm
 Bendesini eyledi anda imâm
 Şeyh Sa'deddîn[i] gördüm bu gece

Ey Zarîfî olmuşamdır ber-murâd
 Dem-be-dem oldum terakkîlerle şâd
 Hamdülillâh lutf edip Rabbü'l-'ibâd
 Şeyh Sa'deddîn[i] gördüm bu gece

424/1-5

¹⁷ Şiir numaraları sırasıyla 154, 156, 157, 518, 519'dur.

Zarîfî'nin fiziksel özelliklerini bilmiyoruz fakat o, kişisel özellikleri bakımından son derece tutarlı bir görüntü vermektedir. Ömrünü tasavvuf hizmetlerine adayan Zarîfî tek kelimeyle irşad ve tebliğden ibarettir. Gerek Pendnâme'si gerekse Divan'ı okunurken hâsıl olan his, bir mürşidin/pîrin samimâne duygular içinde irşad ve tebliğ içerisindeki çabasına şahit olmaktır. Şahsî hayatına dair neredeyse hiç malzeme vermeyen bu iki ana eserinden yola çıkarak tasavvuf düşüncesine uygun olarak kendini nefyettiğini söylemek mümkündür. İnsanları iyiye, güzele, ahlâka ve Allah'a çağırın Zarîfî, içinde neş'et ettiği medeniyetin dünya ve ukba algısına uygun düşünce yapısına sahiptir.

Tekke kültüründe şeyh, mürşit veya mürşid-i kâmil olarak halkı irşad eder. Tehzib-i ahlâk ve ıslâh-ı nefis önemlidir. Hedef insan-ı kâmil olmaktır. İnsan-ı kâmilin prototipi mürşittir. Mürşitlik makamında bulunan Zarîfî'nin şiirini de bu amaç doğrultusunda kullandığı görülmektedir. Şiirlerinin kişiyi irfana götüreceği, can kulağıyla dinlenmesi gerektiğini ve kendisinin hayırla yad edilmesi için yazdığını söyler:

Kâmil olmak isteyenler okusun eş'ârımı Hem-dem olanlar Zarîfî âşıkâ irfân olur	95/11
Bu pendî gûş-ı cân ile işit gel Zarîfî kâmilin nutku kem olmaz	150/7
Ey Zarîfî sen ölicecek okunup nazmın senin Bir gün ola rahmet ile yâd olursun 'âkıbet	35/5
Dostun şevki cânâ doldu gönül maksûdunu buldu 'Âşık Zarîf Lokmân oldu hastelerin şifâsına	405/6
Oku gel bâb-ı 'aşkın hâlini üstâd-ı kâmilden Kitâb-ı nazmım ey 'ârif sebakdır ehl-i 'irfânâ	382/6
Gel ey tâlib seni râh-ı Hakk'a irşâd edem yohsa Ne mümkün Hakk'ı sen bulmak Zarîf ednâyı bulmazsan	346/5
Bükâ-i hüzn-i hasretle gidince dâr-ı dünyâdan Zarîfî kala ahbâba bu nazmım yâdigâr ancak	205/5
Ey Zarîfî hasb u hâlim şerhini nazm eyledim Tâ kıyâmet okunup dillerde bir destân ola	K.29/28
Cemâl-i veche heft âyet olupdur defter-i 'izzet Okursan bulasın rahmet bu denlü eyledim inşâ	14/9

Divan şiiri geleneğinde şairin şiiriyle övünmesi, bunu özellikle de makta beytinde yapması yaygın bir davranıştır. Fakat Zarîfî Dîvânı'nda bu tarz örnekler çok fazla değildir. Aşağıdaki beyitlerde Zarîfî'nin kendi şiirini nasıl gördüğü/değerlendirdiği ve yücelttiğine dair ipuçları vardır:

Ol hakikat bahrine gavvâs olaldan hâliyâ Ey Zarîfî dürr-i kelâmın güheri şâhânedir	123/5
---	-------

Turkish Studies

Her nefesde nice nice mürdeler ihyâ eder Nutk-ı cân-bahş-ı Zarîfî sanki rûhullûh imiş	164/7
Sîm-i ham ile müdâd altunla dîvânına Turra-i nazmın Zarîfî sikke-i şâhâne bas	171/5
Kimyâ-gerem kimyâ-ger nutkum oldu sîm zer Ey Zarîfî ol anlar her kimin var mehekki	K.19/22
Ne mümkün ebr-i nisândan sadeyle böyle dür olmak Kelâmın ey Zarîf sarrâfına lü'lü'-i şâhâne	402/5
Ruhu mir'ât-ı vasf ile nigâr-ı 'âlem-ârânın Zarîfî şeker elfâzın gıdâdır tûti-i câna	382/7

Zarîfî Dîvânı'nda en çok dikkat çeken husus Allah, Hz. Peygamber, dört halife, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, din ve tasavvuf büyüklerine karşı duyulan sevgi ve saygıdır. Özellikle Allah sevgisi ve Resulullah (sav) aşkı hemen her yerde kendini hissettirmektedir. Zarîfî'yi şiirlerinde birincil bir dil kullanırken; Allah'tan af ve mağfiret, Peygamber Efendimiz (sav)'den şefaât dilerken görürüz. Bu açıdan bakacak olursak Zarîfî Dîvânı'nı bir tazarrunâme olarak isimlendirmek dahi mümkündür. Genellikle günahlarından, bağışlanma isteğinden bahseden şair, Allah ve Hz. Peygamber (sav) aşkını dile getirir:

Cürmüm anıp eylerim derd ile âh Kul yazığın 'afv ider çün pâdişâh Yüz sürüp geldim kapına yâ İlâh Sen bağışla cürm [ü] 'isyânım benim	292/4
Yüzü kara mücrim şermendeni Râh-ı 'aşkında garîb efkendeni 'Andelîb-i bî-nevâ gûyendeni Rûz-ı mahşerde hacîl etme bizi	475/1
Du'âlar Rabb-i Gaffâr'e Bizim gibi günâh-kâre Meger senden ola çâre Şefâ'at yâ Resûlallâh	411/3
Düşelden 'aşkına yâ Rab vücûdum mahv olupdur hep Gözüme girmeyipdir hâb gecemiz hep kıyâm oldu	468/2
Bu deli dîvâne bir yüzden tesellî bulmadı Yâ İlâhî senden özge yâr u cânân istemez	147/2
Aglayı geldi Zarîfî kapına yüz sürmege Ümmetinden bir fakîr u derdmenddir garîb	29/5
Ol habîbin pâyimâl-i râh-ı 'aşkı olmuşam Kuhl-ı dîde hâk-i pâ-yı Mustafâ ister gönül	261/2

Turkish Studies

Zarîfî'nin şiirleri, birçok divan şairinde rastladığımız gibi divan şiirinin üslup özelliklerini genel itibarıyla taşımaktadır. Divanda ağırlıkta bulunan ârifâne şiirler yanında yer yer klasik, hikemî ve mahallî üslupta şiirler vardır. Bununla beraber âşıkâne/rindâne söyleyişlere de rastlarız.¹⁸ Bu durum Zarîfî'nin şairlik kudretini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu yönüyle onun bazı şiirleri divan şiiri geleneğinde hususî bir yer edinebilecek ifade ahengine sahiptir. Fakat şairin, mesleği ve meşrebi icabı bilinçli olarak dinî-tasavvufî içeriği tercih ettiği söylenebilir. Aşağıda Zarîfî'nin sanatını göstermesi bakımından mısra bazında bir seçki sunuyoruz:

Nice yüz bin devr edip bezm-i cihânı ey Zarîf Bir gün ola çok arayıp bulmaya devrân seni	495/5
Murâd okun erişdirdim nişâna Asarsam yeridir çerhe kemânı	507/6
Mecnûn olup Leylâ'ya düş olmuşam sevdâya 'Arz eyledim deryâyâ alımadı giryemi	498/7
Râh-ı vuslatda Zarîfî ten dahi agyâr imiş 'Âşıkâ bâr-ı girândır dost yolunda sâyesi	534/6
Görürler sûretâ hurrem sanırlar şâd u handânım Derûnumda benim dünyâ kadar hüzn-i melâlim var	107/4
Bilmedim cürmü nedir 'âşıkların Ol güzel katl ile fermân eylemiş	167/13
'Âşık-ı sâdık menem râh-ı hakîkatde bugün Başda sevdâ dide nemde dil perîşân sine dâg	183/2
Her neye baksam ta'aşşuk eylerem 'ayb eylemen İhtiyâr elde degildir gitdi sabr [u] tâkatim	307/3
Ararsın zâhidâ halvetde yârı 'Âcâyib olmadık hülyâ edersin	308/5

Zarîfî Dîvânı'nda hikemî tarzda söylenmiş şiirler de vardır. Şair bu edayı daha çok meseller vasıtasıyla yansıtır. Mesellerin kullanımıyla birlikte dil sadeleşir, maksat en kestirme yoldan ifade edilmiş olur. Bu üslubun sosyal içerikli mesajları iletmede kullanışlı bir yol olduğu söylenebilir. Atasözü, mesel ve deyimlerin sık kullanılması bir diğer üslup özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerde sosyal hayatta karşılaşılan bazı durumları izah için çeşitli mesel, atasözü ve deyim kullanıldığı görülmektedir:

Vücûdu seng-i a'dâ muhkem eyler Binâ bî-seng olunca muhkem olmaz	150/2
Menzil-i maksûda ermek gâyetâ müşkil durur Dost yolunda ger olursa merkebin pâyı sakat	177/3

¹⁸ Bütün özelliklere dair örnekler için Bk. Zarîfî Dîvânından Örnekler.

İdigin bu fi 'l-i a'mâlini anda göricek Taşlar ile döğünüp taşlara baş ursan gerek	210/4
Allâh dese bir kişi itmâm eder her işi Başına devlet kuşu konar bir zamân olur	116/6
Etdigini kişi sanma zerre yanına kala Kimisini bunda bulur kimini anda bula	9/1
Halkı istihzâ edüben zevkle dâ'im gülen Ağlayı ağlayı bir gün gözler[i] kan yaş dola	9/2
Yohsul olmakdan Hüdâ hıfz eyleye bi'l-cümlemiz Dostun olanlar dahi bakmaz yüzüne düşmân olur	95/8
Gam yime bâğ-ı cihânda ta'n-ı münkirden hele Taş atarlar kangı eşcârın felekde bârı var	98/3
Gördüğünü dil kapmaz kâmil yolundan sapmaz Her bir arı bal yapmaz sakın sokmaya seni	504/2
Efendi rüşveti alma yetîme eyleme gadri Yarın dîvân-ı Mevlâ'ya gelir kadı eger monlâ	11/4

Edebiyatımızda Pendnâme şairi olarak bilinen Zarîfi, şeyhlik makamının da etkisiyle nasihat içerikli şiirler yazmıştır. Bu şiirlerde Pendnâme üslubunun izlerini görmek mümkündür. Divanında yer yer ölüm, dünyanın faniliği, kötülüğün sahibini bulacağı, iyi bir kul olmak gerektiği, güzel ahlâk vb. konuları işlemiştir:

'Âkıl isen dinle pendim ey dedem Gûşunu tut hoş vasiyyetdir edem Durmayıp 'âşık Zarîfi dem-be-dem Zikr-i Hak'dan hâli olma bir nefes	162/5
Merhametin şefkatin kimselere yog_ise Nefsin salmış bilesin seni tугyân içinde	K.15/24
Sevdin ise sen seni gel karındaş sev beni Dost olmadan özüne yarân arzû eyleme	K.17/13
Kimse 'aybın gözleme görür isen yüzleme 'Aybı yüze uranın Hakk'a geçmez dilegi	K.19/3
Dört yanına söz atma sözlerini uzatma Çok söyleyen yanılır şaşırır ol dimegi	K.19/10
Hüdâ'yı zikr eden diller rukû'a egilen beller Tasadduk eyleyen eller geçer günün belâsından	310/4

Turkish Studies

Ne ekdin ise dünyâda biçersin anı ‘ukbâda Huzûr-ı ‘izz-i Mevlâ’ da ulu dîvân olur bir gün	325/3
Lu‘buna aldanma zinhâr ‘âkıl isen ‘âlemin Bu felek satrancı kılmışdır nice şahları mat	41/3

Divan şiirinde aşk konusunu geleneğin çizdiği çerçevede işleyen şiirlere âşıkâne şiir denir. Her biri âşık olan şairler aşkı ve aşkın hallerini en iyi anlatmanın çabası içinde olmuşlardır. Ma‘şûk için varlığından vazgeçip, her türlü meşakkate katlanıp nihayetinde canını fedâ etmek demek olan âşıklığın hemen yanibaşında rindlik vardır. Âşıkâne ve rindâne şiirler söyleyiş güzelliği bakımından divan şiirinin en güzel örneklerini oluştururlar. Zarîfî Dîvânı’ndan seçtiğimiz aşağıdaki beyitler bahsedilen niteliktedirler:

Derd-i ‘aşka düşeli derdime dermân bulmuşam Zâhidâ zühd ü riyâ hîç olmadı elzem baña	12/2
Bana nisbet hele Mecnûn ile Ferhâd ‘âkıldır O denli sevdiğimin tâ deli dîvânesiyem ben	330/4
Gel ey Yûsuf-likâ Mısır cemâlinde garîb gönlüm Nice yıllar esîrindir düşüp câh-ı zindâna	382/5
Almışam sevdâ-yı ‘aşkı başıma Mecnûn-sıfat Dem mi var Leylâ-yı gam sahrâlara salmaz beni	464/4
Ey Zarîfî ‘âşık-ı şûrîde bir dîvâneyem Şîşe-i nâmûs-ı ‘ârî taşlara çaldım meded	76/5
Kabâyı terk edip abdal olaldan özge hâlîm var Külâhım serde egnimde ‘abâ bir köhne şâlîm var	107/1
‘Azîzim her gece bir tekyenin mihmânıyam şimdi Kalender terk-i tecrîdem ne mülk ü ne menâlim var	107/2

Klasik şiirde kavram ve mazmunlar genel bir yapıyla çerçeveyi teşkil ederler. Özeldir ise şairin meşrebine ve şairlik kudretine göre farklılaşır. Gelenekte aşk kurgusunun merkezindeki sevgili, ana hatlarıyla idealize edilmiş ilahî/soyut ve yarı idealize edilmiş mecâzî/beşerî şeklinde karşımıza çıkar (Gönel, 2010: 214). Zarîfî Dîvânı’nda aşk ve ma‘şûk kavramları daha çok Allah, Hz.Peygamber, din ve tasavvuf büyükleri için kullanılmıştır. Beşerî sevgiliye dair herhangi bir kullanım söz konusu değildir. Allah ve peygamber aşkının karşısında şair de âşık rolüne bürünür. Âşık, bu aşk macerasında ârif ile benzeşir ve bütünleşir.

Zarîfî Dîvânı’nda şiirlerin ana ekseni din ve tasavvuttur. Tasavvufî konular mümkün olduğunca açık ve kolay anlaşılabilir bir tarzda işlenmiştir. Ağdalı ve sanatlı bir söyleyişten elden geldiğince kaçınıldığı söylenebilir. Fakat tasavvufî kavramların içinde barındırdığı anlam derinliği ve tasavvufî rumuzların kullanılması durumunda mana izaha muhtaç hale gelmektedir. Ancak bu durum hiçbir zaman Sebki-Hindî gibi sanatlı, ince ve anlaşılması güç hayaller etrafında örgülenmez. Zarîfî bu kavramları daha çok marifet bilgisiyle duyulabilecek edada işlemiştir. Aşağıda Zarîfî Dîvânı’nda tasavvufî kavramların kullanımına ilişkin birkaç örneği veriyoruz:

Turkish Studies

Hakikat-i hâlin ey ‘ârif diyen bilmez bilen demez Ene’l-hakk güftesin ancak yine Mansûr olan söyler	108/4
Bilenler sırr-ı settârı Ederler ketm esrârı Kılsın nâle vü zârı Dahi gönlüm usanmazsın	355/6
Ne hâlet sırr-ı illallâh fenâfillâh bekâbillâh Olanlar ‘ârif-i billâh ebed şekk-i gümân bilmez	154/4
Gör sarây-ı ‘âlemi nakş-ı nigâr-ı yâr imiş Görünen eşyâ yüzünden rü’yet-i dildâr imiş	168/1
Fâtîha seb‘a’l-mesânî okunan Hak kitâbı rûyun üzre mû imiş	170/2
Leyle-i Kadr ile kavsine misâl Müşg-i gîsû ol iki ebrû imiş	170/3
Kâmetin bâg-ı hüviyyet servidir Ruhların gül saçların şebbû imiş	170/4
Hacc-ı ekber ister isen kıl gönül şehrin tavaf Kalb-i ‘ârifdir Zarîfî Ka‘be-i ‘ulyâ-yı ‘aşk	190/5
Bu kesretten vahdet ile ‘Azm eyleyip göçmek gerek Varıp bezm-i hasret ile Câm-ı mevt[i] içmek gerek	209/1
Şeri‘at kapıdır el-hak ne assı kapıda durmak İçeri gir be hey ahmak yüzünü gör dilârânın	218/3
Tecellî edicek bir kez celâlinden cemâlinden Kimin yakıp kül eylersin kimini vâlih u şeydâ	13/3

Zarîfî Dîvânından Örnekler¹⁹:

7

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

1

‘Ârif-i nefis olmayan Sübhâna olmaz âşinâ
Varlığın terk etmeyen cânâna [olmaz] âşinâ

¹⁹ Örnek olarak verilen şiirlerde Rusçuklu Zarîfî Dîvânı’ndaki şiir numaraları korunmuştur. Bk. Gönel, 2013.

- 2 Geç ikilik perdesinden “lâ”yı ko “illâ”yı bul
Küfrünü terk etmeyen imâna olmaz âşinâ
- 3 Derdiniñ dermânı [yine] derd imiş ‘âriflere
Sırr-ı hikmet bilmeyen Loğmân’a olmaz âşinâ
- 4 Añladinsa besmele sırrını bulduñ sen seni
Nokta[y]ı fehm etmeyen Ğur’ân’a olmaz âşinâ
- 5 Olmayan şiddiğ u ‘âdil hem dağı ehl-i hayâ
Ol Ebubekr u ‘Ömer ‘Oşmân’a olmaz âşinâ
- 6 Ğazret-i Ya‘küb-veş zâr~ile giryân olmayan
Mısr-ı dilde Yûsuf-ı Ken‘ân’a olmaz âşinâ

50

Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Fe ‘û lün

- 1 Özüm perde ağazımdır uşulât
Ne gam ‘uşşâka göstersem mağâmât
- 2 Meyi mağbüb[ı] terk etmem anıñçün
Ğodum zühdü verip ‘aşka irâdât
- 3 Felek ma‘müresine olma meşğül
Er oldur kim ola ehl-i Ğarâbât
- 4 Şehîd-i tiğ u Ğamzeñ olam âhir
Budur ey Ğünî gönlümde şehâdât
- 5 Zârifî cürm [ü] ‘işyân ile dâ’im
Bilirsin mücrime olur şefâ‘at

65

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

- 1 Her ne deñli olur iseñ fağr~ile muğtâc u âc
Bâb-ı Ğağ’dan Ğayra ey dil kıлма ‘arz u ihtiyâc
- 2 Kimseye Ğâl-i dige-ğünüñ şağın fâş eyleme
Setr edip her dâ’imâ şabr ile eyle imtizâc

Turkish Studies

- 3 Nabzını bî-derde teslîm eyleme zinhâr hele
Her şabîbi şanma gönül derdine kıla ‘ilâc
- 4 Devr elinden âh kim kâmil çeker cevr ü cefâ
Rûzigârîñ şiddetinden incinir nâzik mizâc
- 5 Sûk-ı çerhin bey‘ u bâzârına aldanma şaşın
Ey Zârîfî Yûsuf-ı Ken‘ân’ı kılmışdır hârâc

67

Fâ ‘i lâ tûn Fâ ‘i lâ tûn Fâ ‘i lâ tûn Fâ ‘i lûn

- 1 Cân arayıp bunda ger dildârı bulmazsa ne güç
Mağlabı a‘lâ olan ol yârı bulmazsa ne güç
- 2 Nağd-i cân durur bahâsı şol metâ‘-ı vuşlatıñ
Ger hârîdâr olmayıp bâzârı bulmazsa ne güç
- 3 Varlığın terk etmeden cânâna kimse eremez
Yokluğın içindeki ol varı bulmazsa ne güç
- 4 Cümle ‘aşîler günâhı zerre kaçre gelmeyen
Rağmetiñ deryâsını Ğaffâr’ı bulmazsa ne güç
- 5 İsterem dermek Zârîfî şol hüviyyet güllerin
‘Andelîb-i cân eger gülzârı bulmazsa ne güç

72

Fâ ‘i lâ tûn Fâ ‘i lâ tûn Fâ ‘i lûn

- 1 Gör ne etdi bülbül-i nâlâna çerh
Bâd-ı şarşar irgürüp gülşene çerh
- 2 Ey nice pervâneniñ bâl ü periñ
Yandırıpdır şem‘a-i sûzâna çerh
- 3 Bağrımı tîğ-ı cefâyile delip
Rişte dağdı dürrile mercâna çerh
- 4 Tekyegâhında ğam oldu eklimiz
Hûn-ı ikrâmîñ bu mu miğmâna çerh

Turkish Studies

- 5 Ey Zarifi derd için mi gelmişiz
Bunca derdi çekdirir insāna çerh

82

Fā 'i lā tün Fā 'i lā tün Fā 'i lā tün Fā 'i lün

- 1 'Aşk-ı cānāndır cihānda şekker-i a' lā leziz
Bülbül-i gülzār-ı 'aşkın tūti-i gūyā leziz
- 2 Cān daḫi aḡyār imiş 'uşşāka vaşl-ı yārda
Dü cihānda cān u tenden vuşlat-ı cānā leziz
- 3 Cām-ı 'aşkı nūş eden āb-ı ḫayāt anmaz imiş
Şordum anı Hızra ol da dediği ḫaḫḫā leziz
- 4 Her neyi sevse kişi cānānı oldur nitekim
Dīde-i Mecnūn'a geldi şūret-i Leylā leziz
- 5 Ey Zarifi māsivādır cennet ü Rıdvan [u] hūr
Gelmez 'irfāna aniñçün cennet ü ḫavlü'l-leziz

105

Fā 'i lā tün Fā 'i lā tün Fā 'i lün

- 1 Baḫ ṭarīkat ehline erkānı gör
Ḳulluḡa bel baḡlayan sulṭānı gör
- 2 Baḫma cismin saña aḡyār olduḡun
Cān içinde cān olan cānānı gör
- 3 Her faḫiriñ gözyaşı tūfān-ı Nūḫ
Tāc u taḫtı ḡarḫ eden 'ummānı gör
- 4 Medrese mescid seni nādān eder
Gel gönülde mekteb-i 'irfānı gör
- 5 Zinde-i cāvīd olam dersen ebed
Nuḫ-ı kāmīl çeşme-i ḫayvānı gör
- 6 Bendelikdir 'āriñ sulṭānlığı
Ḳulluḡa baş egmeyen nādānı gör

Turkish Studies

- 7 Zâhidâ Hakk'ı bilem dersin eger
Gel Zârîfî'den işid Raḥmân'ı gör

132*6+5=11*

- 1 Ğâfil olman şaşkın behey arkadaşlar
Ecel bir gün bize gelse gerekdir
Gözden aklıdalım kan ile yaşlar
‘Azrâ’il cânımız alsa gerekdir
- 2 Bekâ için sa’y et dâ’imâ sen de
Bâkî degil çünkü şu cânın tende
Her ne ekdin bunda biçersin anda
Kişi etdigini bulsa gerekdir
- 3 Hidâyet ermeyen naşîhat almaz
İki ‘âlem içre behre-yâb olmaz
Hakk’dan ğayrı bâkî kimseler kıalmaz
Cümle eşyâ fânî olsa gerekdir
- 4 ‘Âkıl isen saña yeter ş’etdigin
Bunda birdir geldiginle gitdigin
Tenhâ tenhâ yerde gizli etdigin
Âşikâra anda gelse gerekdir
- 5 Zârîfî fenâsı ere eflâkin
Nâr-ı ecel yağa hâr-ı hâşâkin
Küllî cem’ etdigin mâl [u] emlâkin
Cümle vârişlere kıalsa gerekdir

164*Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün*

- 1 Görünen eşyâ ser-â-ser cümle sırrullâh imiş
“Lâ”da nesne görmedim maḥşûd illallâh imiş
- 2 Şol ḥaḳîkat câmi’inde gel imâm-ı ‘aşka uy
Kıble-i ‘irfânı aıla şemm-i vechullâh imiş
- 3 Tūr-ı Sînâ’da eden biñ bir kelâm Hakk ile
Sırrıñ aıla bil anı Mûsî Kelimullâh imiş

Turkish Studies

- 4 Bilmeyen ‘ işyânını merdûd-ı iblîs olısar
Cürmünü fehm eyleyenler muğbil-i dergâh imiş
- 5 Dü cihân âlâyişinde fâriğ-i bî-ğayd olan
Başına âzâde olup dü cihânda şâh imiş
- 6 İsteyen âb-ı hayât envârını zûlmetde bul
Sûretâ olan fenâfillâh beğâbillâh imiş
- 7 Her nefesde nice nice mürdeler ihyâ eder
Nuğğ-ı cân-bağş-ı Zârîfi şanki rûhullâh imiş

191

Fâ ‘i lâ tûn Fâ ‘i lâ tûn Fâ ‘i lûn

- 1 Gülşen olur ‘ âşıkâna nâr-ı ‘ aşğ
‘ Andelîb eder kimiñ gülzâr-ı ‘ aşğ
- 2 Dönmedi Manşûr ene’l-ğâğ söyledi
Tâ olunca şevğile ber-dâr-ı ‘ aşğ
- 3 Nice şâh-ı Edhem’i ‘ üryân edip
Kendüye bende eder hünkâr-ı ‘ aşğ
- 4 Nice Sâm u Kâhramân [u] Rüstem’iñ
Nicesini çarbile bu dâr-ı ‘ aşğ
- 5 Sûğ-ı ‘ aşğ içre nice ‘ âşıklarîñ
Bildirir miğdârımı bâzâr-ı ‘ aşğ
- 6 Çünkü ‘ aşkıñ meskeni vîrânedir
Ma‘ mûrı vîrân eder mi‘ mâr-ı ‘ aşğ
- 7 Gel zer-i hâliş olagör tâlîbâ
Bir mehekke çekmeden mi‘ yâr-ı ‘ aşğ
- 8 Dü cihândan cân u başından geçer
Böyle olurmuş Zârîfi kâr-ı ‘ aşğ

204

Me fâ ‘i lûn Me fâ ‘i lûn Me fâ ‘i lûn Me fâ ‘i lûn

- 1 Cihân nağşına aldanma şonu âğir vîrân ancak
Nice biñ yıl ‘ ömür sürsen tefekkür kıl bir an ancâk

Turkish Studies

- 2 Kalendar terk-i tecrid ol bu 'alem tekyegâhında
Cihânın varı 'irfâna 'aceb bâr-ı girân ancağ
- 3 Bağan çeşm-i başiretle fenâsın fehm edip añlar
Velâkin çeşm-i a' mâdan nihân-ender-nihân ancağ
- 4 Er isen pîre-zen dehriñ şaşın aldanma âline
Yüzüne güler aldadır kamu kavli yalan ancağ
- 5 Metâ'-ı vaşl-ı cânâna Zarîfî ger harîdârsın
Muhabbet sükudur anıñ dinârı nağd-i cân ancağ

220

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

- 1 Süre-i seb' a'l-meşânîdir yüzün
Hürî gılmân-ı cinânîdir yüzün
- 2 Külli şey'in hâlikün vechiñ degil
Sî vü dü hañ-ı 'ıyânîdir yüzün
- 3 İncil [ü] Tivrât [ü] Furkân u Zebür
Dört kitâbıñ hem beyânıdır yüzün
- 4 Görmedi münkir kaçışñ mihrâbını
Kıble-i cân 'arifânîdir yüzün
- 5 Kâmetiñ Tübâ dudağın Selsebil
Cennetü'l-me'vâ nişânıdır yüzün
- 6 Va[r]lığım dır dideme perde olan
Gör ne dârü'l-emânîdir yüzün
- 7 'Andelîbveş âh [u] feryâd eylerem
'Âşıkânıñ gülsitânıdır yüzün
- 8 Şaçlarıñ ve'l-Leyl ve'ş-Şems rûhuñ
Âyet-i Nûr u Duñânîdir yüzün
- 9 Ey Zarîf'e cân olan 'İsî-nefes
Mürde-tenler zinde-cânıdır yüzün

Turkish Studies

237

Me fâ 'î lün Me fâ 'î lün

- 1 İlahî dâr-ı 'uqbâda
Baña vaşlñ müyesser kııl
Yeter hasret şu dünyâda
Baña vaşlñ müyesser kııl
- 2 Gerekmez fâni bu zînet
Libâsı fâhîr-i şöhret
Degildir maqşadım cennet
Baña vaşlñ müyesser kııl
- 3 Diler cennet kimi Rıdvân
Kimi hürî kimi ğılmân
Alınca istegin her cân
Baña vaşlñ müyesser kııl
- 4 Gözüm yaşını çağlatdım
Vücûdum nâra dâğlatdñ
Kerem eyle çoğ ağlatdñ
Baña vaşlñ müyesser kııl
- 5 Zârifî'yi kemâliñle
Müşerref kııl cemâliñle
Sevindirip vişâliñle
Baña vaşlñ müyesser kııl

288

Fâ 'î lâ tün Fâ 'î lâ tün Fâ 'î lâ tün Fâ 'î lün

- 1 Seyyidü'l-kevneyn-i 'âlem Muştafâ'dır sevdiğim
Şâh-ı merdân şîr-i yezdân Murtaza'dır sevdiğim
- 2 Kurretü'l-ayn-ı resûli şâh Hüseyinî şâh Hasan
Cân [u] dilden ol şehîd-i Kerbelâ'dır sevdiğim
- 3 Şeyh Muhyiddîn-i ekber kıaddese sırra ilâh
Ğavş-ı a'zam ya'ni ol sırr-ı Hüdâ'dır sevdiğim
- 4 Şekli insân sîreti hayvâna yokdur rağbetim
Hâşılı insân-ı kâmil evliyâdır sevdiğim

Turkish Studies

- 5 On sekiz biñ ‘ālemiñ maḥbūbu maṭlūbu olan
Ey Zārīfī ol Resūl-i kibriyādır sevdiğim

309

Fā ‘i lā tūn Fā ‘i lā tūn Fā ‘i lā tūn Fā ‘i lūn

- 1 ‘Ārif-i billāh olanlar kıl ü ḳāli neylesin
Şem‘a pervāne geçenler perr ü bāli neylesin
- 2 Hem-dem olsa ḥāl-i ‘aşḳ-ı yār ile ‘āşık eger
Anıñ ile gönülün egler özge ḥāli neylesin
- 3 İstemez ol genc-i Ḳārūn u Süleymān mülkünü
Terk-i dünyā olan ‘ārif mülk ü mālī neylesin
- 4 Tekye-i ‘aşḳında yārın şoyunup abdāl olan
‘Āşık-ı şūrīde ‘üryān tāc u şālī neylesin
- 5 Vaşl-ı cānān olmuşamdır neylerin ḥülyāyı ben
Nā’il-i vuşlat olan naḳş-ı ḥayālī neylesin
- 6 İçmişem ‘āşık Zārīfī dost elinden bāde[y]i
Mest-i cām-ı ‘aşḳ olan āb-ı zülālī neylesin

383

Fā ‘i lā tūn Fā ‘i lā tūn Fā ‘i lā tūn Fā ‘i lūn

- 1 Seng-i ḳara aḡ olur mu nice kez yunmaḡile
Fā’ide murdāra etmez yunsa biñ ırmaḡ ile
- 2 Ara bul bir kāmili rehber eden bu yolda kim
Bulunur Ka‘be’ye demişler arayıp şormaḡile
- 3 Kāmil oldur yapmaḡ ile dā’imā meşḡul ola
Nāḳış-ı dīvāne ḥāli ḳırmaḡ [u] yıḳmaḡile
- 4 Miḥneti aḡmaḡ çeker ‘ārif şafā-yı dem sürer
Fark eden oldur cihānda ‘āḳılı aḡmaḡile
- 5 Der isen ḡam çekmem terk et hevā-yı nefsini
Çoḡ belālar göre ḳişi nefsine uymaḡile
- 6 Zālimiñ zūlmü ḥarāb eyler şoyar kendisini

Turkish Studies

Ma' mür olmaz kimse halkı yıkmağ [u] soymağile

7 Acı sözü terk edip şîrîn söze öğret dilin
Kıl tefekkür bir midir sem bal ile kaymağile

8 Yâ ne hâşıl şöhet-i kāmilden echel olana
Kara timur hiç mücevher ola mı açmağile

9 Terbiye kaydıñ birağ bed-aşla çekme zağmeti
Şırça dür olmaz şadef karnında biñ yatmağile

10 Ey Zarifî ol kişi esrâra mahrem olamaz
Gördüğü şitdigi hâli ' âleme yaymağile

495

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

1 Görmedi kimse felekde ey gönül handân seni
Kim durur her dem bu deñli eyleyen giryân seni

2 Okuya vahdet iline ey ' azîzim ' âķibet
Tekyegâh-ı dehre şimdi eyleyen mihmân seni

3 Gel fakîr-i derdmend-i hâk-i pâ-y-ı ' âlem ol
Dü cihânda Hâķ tebarek eyleye sultân seni

4 Ger sa' âdet ister' isen keşret[i] terk eyleyip
Küşe-i vahdetde ol kim bilmeye insân seni

5 Nice yüz biñ devr edip bezm-i cihâmı ey Zarif
Bir gün ola çok arayıp bulmaya devrân seni

506

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

1 Kağrede seyr eyler ' ârif bağr-i zâtıñ şeklini
Noktadan geleli ser-â-ser her şifâtın şeklini

2 Kâ'inâta eylemez aşlâ nigâh-ı iltifât
Kendi nefsinde görenler mümkünâtın şeklini

3 Fâtiha seb' a'l-meşânî muşhaf-ı hüsnüñ seniñ

Turkish Studies

- Leyle-i zülfünde gör qadr-i berâtîñ şeklini
- 4 Nefsini fehm eyleyip afâk-ı sırrıñ añladı
Levh-i dilde oquyanlar müşkilâtîñ şeklini
- 5 Ey Zârîfî Hızr elinden içeli âb-ı hayât
Mürde cismim bağladı bâkî hayâtîñ şeklini

Sonuç

Edebiyat tarihimizde Pendnâme şairi olarak bilinen Zârîfî, XVIII.yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir divan şairidir. Rusçuk'ta doğmuş ve Sa'diye tarikatinde şeyhlik makamında bulunmuştur. Bugüne kadar kaynaklarda ismi geçen Dîvân'ın kayıp olduğu biliniyordu. Rusçuklu Zârîfî Dîvânı tarafımızdan yayına hazırlandı ve bu makaleyle ilim âleminin istifadesine sunuldu. Zârîfî'nin hayatı ve edebî kişiliği eserinden hareketle yeniden yazıldı.

Zârîfî Dîvânı kasideler ve gazeliyat olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Tevhid ve münacatların dışında kasideler din ve tasavvuf büyüklerine yazılmışlardır. Ayrıca tasavvufî konuları işleyen kasideler de vardır. Alfabenin bütün harflerinde yazılmış gazeliyat bölümü gazel ve murabbalardan müteşekkildir. Divanda toplam 571 şiir bulunmaktadır. Bunların 179'u murabba, diğerleri gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Zârîfî Dîvânı'nda hem hece hem de aruz ölçüsü kullanılmıştır. Şiirlerin 151'i heceyle diğerleri aruz vezniyle yazılmıştır.

Zârîfî, eserinde sade bir dil kullanmıştır. Atasözleri ve deyimlere sıkça yer veren şair, yer yer ayet, hadis ve kaziyeleri doğrudan veya dolaylı olarak işlemiştir. Şiirlerinde klasik, hikemî ve mahallî üslûbun izleri görülmekle beraber bunlar divanını niteleyecek genişlikte değildir. Pendnâme üslûbunun ağır bastığı şiirlerinin şahsına münhasır bir yanı vardır. Mesleği ve meşrebi gereği ağırlık merkezini dinî-tasavvufî konular teşkil eder. Onun şiirlerini en iyi niteleyen kelime "ârifâne"dir. Tasavvufî konular sanatlı ve süslü söyleyişten ziyade kolay anlaşılabilir bir edada işlenir. Onun şiirlerini anlamada oluşabilecek zorluk kavram bilgisinin eksikliğine dayandırılabilir.

Zârîfî Dîvânı'nda klasik şiirin kavram ve mazmunları; aşk, âşık ve ma'sûk kurgusu genel olarak kendini gösterir. Bunun yanında Zârîfî'de aşk çoğunlukla Allah, Hz.Peygamber, din ve tasavvuf büyükleri merkezinde işlenir. Şair de âşık rolünde ma'sûkuna yönelir. Bu yöneltte âşık-ârif benzeşmesi ortaya çıkar. Yer yer soyut aşka dair ibareler geçse de beşeri aşka dair hemen hiçbir iz mevcut değildir.

Zârîfî, bir şair olmanın yanında kalemini irşad ve tebliğ amaçlı kullanan, insanları iyiye, güzele, doğruya, ahlâka ve Allah'a çağırان bir mutasavvıf olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mehmet (1994) Pendnâme-i Zârîfî, Dilek Matbaacılık, Sivas.
- Bursalı Mehmed Tahir (2000) Osmanlı Müellifleri, C.I, Bizim Büro Yayınları, Ankara.
- Fatin Davud (ty) Hatimetü'l-Eş'âr, İSAM, 928 FAT.T, 137012.
- ERDOĞAN, Mustafa (2002) Türk Edebiyatında Muhammes, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖNEL, Hüseyin (2010) "Divan Şiirinde Sevgiliye Dair", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/3, Summer.

- GÖNEL, Hüseyin (2013) *Rusçuklu Zarîfi Dîvânı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- İPEKTEN, Haluk vd. (1988) *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KIEL, Machiel (2008) “Rusçuk”, 35.Cilt, TDVİA, İstanbul.
- KILIÇ, Filiz ve Tuncay BÜLBÜL (2007) *Bulgaristan Doğumlu Divan Şairleri*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 43, s. 49-66.
- KOÇOĞLU, Turgut (2012) *Rusçuklu Zarîfi Ömer Baba ve Manzum-Mensur Tasavvuf Terimleri Lügatçesi: İstilahât-ı Meşâyih*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/3, Summer.
- KURNAZ, Cemal ve Halil ÇELTİK (2010) *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyyâ (1996) *Sicill-i Osmânî veya Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, C.III, Sebil Yayınevi, İstanbul.
- Mehmet Nâil Tuman (2001) *Tuhfe-i Nâilî*, Bizim Büro Yayınları, Ankara.
- ŞENTÜRK, A.Atilla ve Ahmet KARTAL (2010) *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- YÜCER, Hür Mahmut (2008a) “Sa’deddin Cebâvî”, 35.Cilt, TDVİA, İstanbul.
- YÜCER, Hür Mahmut (2008b) “Sa’diyye”, 35.Cilt, TDVİA, İstanbul.
- Zarîfi Baba Ömer Efendi (ty) *Divan*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No. T 3863.
- Zarîfi Baba Ömer Efendi (ty) *Divan*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Arşiv numarası: 07 El 2971/1.